

Műemlékvédelmi Citrom díj 2016

Az immár több mint másfélszázados múltra visszatekintő műemlékvédelem azoknak a pótolhatatlan, megismételhetetlen és mással nem helyettesíthető építészeti, művészeti, városépítészeti alkotásoknak a megőrzését, és a következő generációk számára történő továbbadását szolgálja, amelyek kiemelkedő szerepet játszanak személyek és közösségek, népek és nemzetek (vagy éppen az egész emberiség közös) identitásában. E másfél száz év alatt a műemlékek megőrzésének, megfelelő állapotba helyezésének, azaz restaurálásának-helyreállításának egyre pontosabban fogalmazódtak meg a műemlékek, műemléki együttesek és műemlékhelyszínek által hordozott értékek hitelességének és sértetlenségének a megtartását szolgáló alapelvei. Ezek hosszútávon állandónak tekinthetők, miközben az éppen uralkodó társadalmi elvárások ezzel ellentétben igen változók lehetnek. A műemlékvédelem, és ezen belül is a leginkább látványos eszköze, a műemlékek helyreállítása viszont csak akkor lehet eredményes, ha az e tevékenységben érdekelt és résztvevő minden partner ugyanazon elvekkel, ugyanazzal a szemlélettel ugyanazt a megújulást szolgálja. Az értékvédelmi szempontok időnként akár túlságosan is hangsúlyos érvényesítésének mintegy ellenhatásaként a 20-ik század végén – a 21-ik század elején kibontakozó integrált szemléletű műemlék-helyreállításnak éppen ezért a lényege az értékmegőrzésnek, illetve a fenntartható és fenntartó használatot szolgáló beavatkozásnak az összehangolása, együttes és egyidejű megvalósítása.

A korunkban érzékelhető paradigmaváltás a műemlék/kulturális örökség megközelítésben új helyzetet teremt: az utóbbi (valójában nagyrészt félreértelmezett) fogalmának felerősödésével háttérbe szorul a múlt valós kultúráját képviselő, hiteles érték szemléletű műemlékvédelem, műemlék-helyreállítás. A fizikailag – gyakorta sajnos csak töredékesen – fennmaradt műemlékek hordozta önérték megőrzésének korábban kétségtelenül meglehetősen „statikusan” megközelített megőrzésével szemben annak a virtuális értéknek a „dinamikus” megközelítésű újratemtése kap prioritást, amelyet korunk, azaz a jelen társadalmi tulajdonít a kulturális örökségnek. E megközelítés nyomán viszont - didaktikus átértelmezéssel, feltételezett analógiák szerint való átépítéssel – a jövő számára pótolhatatlan múltbéli értékeink tűnhetnek és tűnnek is el. A múltat dokumentáló értékeken végrehajtott radikális beavatkozások következtében a mostanit követő generációk számára ellehetetlenül a ma még fennálló lehetőség az eredeti anyag és dokumentum alapján a későbbi, fejlettebb kor tudományos szakmai és technikai felkészültségének megfelelő tudományos megismerés esélye.

Az érzelmi indíttatástól vezérelt látványközpontú, s többnyire gazdasági megfontolásból megvalósuló (turizmus kiszolgálása, turisztikai vonzerő növelése), szakmailag alátámasztottnak vélt, a hitelesség tekintetében azonban vitatható – egyre inkább elharapódzó, helyreállításnak tekintett rekonstrukció inkább a kordivatos szellemiséget, mint a hitelesség és a sértetlenség egyetemes követelményét és egyben alapelvét követi. Ez a jelenség egyébként nem csak Magyarországon erősödött fel, számos más országból is ismerünk aktuális példákat.

Visegrád – Nyírbátor – Diósgyőr – Füzér várainak rekonstruktív, „romantikus” kiépítése immár korokon átívelő példáin láthatjuk, hogy elismert szakemberek ugyanannak a helyszínnek a hajdan volt látványáról különféle elvi megoldást feltételeznek ugyanazon hiteles részletek alapján. A több – gyakorta egyformán valószínűsíthető – közül az egyik kiválasztott hipotetikus elvi rekonstrukció alapján született látványosságok csak az „akár lehetett volna is” történeti kort idéző illusztráció-építmények szintjén a bizonyosság képében jelennek meg. Értelemszerűen nem tudják visszaadni az adott alkotás életében egymást követő építési és használati periódusok lenyomatait, így aztán valójában csupán egy épületté felnövesztett, 1:1 léptékű funkcionális-látványos modellekké válnak a kétségtelenül kevésbé látványos, töredékes eredeti maradványnál.

Ez az erősödő szemlélet, amelyet részben a történeti múlt újra-értelmezésének a szándéka és bizonyos finanszírozási modellek is alátámasztanak, elsősorban tehát nem az értékőrzést szolgálja. Miután ugyanazon épületnél, ugyanazon a helyen egyszerre csak egy kiépítést lehet megvalósítani, óhatatlanul dönteni szükséges, hogy az mely (meglévő és „hozzáadott”) összetevők, mely építési korszak és azon is belül mely teóriák jellemzői mentén valósul meg. Sematikus analógiákra hivatkozva megvalósított átalakítások, rekonstruktív kiépítés nyomán így tűnhetnek el a műemlék teljes kulturális élettörténetének fontos további korszakai. Ez a szemlélet inkább szól mai történetünkről, kultúránkról, mint múltbéli értékeink megőrzéséről, átadásáról. A 21. században, 21-ik századi alkotásként így valósulhat meg sehol korábban nem ismert, de hitelesnek látszó (magát annak mutatni kívánó) kétszintes vártemplom, megkérdőjelezhető loggia, vagy belső festés imitációk.

Az európai műemlékvédelmi gondolat megszületésekor eleinte alkalmazott „helyreállítási” megközelítésre, azaz az úgynevezett *purismusra* sem mint a középkor nagy helyreállító építészetére tekintünk, hanem a 19. század világának a középkorhoz való sajátos viszonyulását látjuk benne. Abban a korban az épület minden részletre kiterjedő megismerését, az átalakítást (kiépítést) megelőző állapotokat (mai szóhasználatlal élve: tudományos kutatását) alapos dokumentációban rögzítették, ami alapján pontosan nyomon követhető a század ideálkeresése, a „neo-építészet” új világot teremtő művészete. Ennek köszönhető, hogy az elmúlt évtizedek egyik példaértékű műemlék-helyreállítása: a budavári Nagyboldogasszony (azaz a Mátyás) templom legutóbbi megújulása során a kutatás támaszkodhatott a 19-ik századi megállapításokra is.

Hasonló pozitívumként könyvelhetjük el a Várkert Bazár megújulását, ahol a teljes együttesnek a helyreállításkor képviselt kiegyensúlyozott műemlékvédelmi szemlélet vezetett kedvező eredményre. Tanácskozásunk helyszíne, a Vigadó megújult épülete is kedvező példának állítható.

A 2015-ben alapításának 50-ik évfordulóját ünneplő „Műemlékek és Műemlékhelyszínek Nemzetközi Tanácsa” (ICOMOS), és ezen belül a Magyar Nemzeti Bizottságának elsődleges feladata az általános érvényű megőrzési és restaurálási elvek és követelmények megismertetése. Az utóbbi években felerősödött társadalmi elvárás tükrében a kulturális örökséggel kapcsolatosan megjelent változások azt mutatják, hogy az egész világon érvényes szakmai elvárásoktól bizonyos mértékben elszakadni látszanak a történeti épületek használóinak és hasznélvezőinek, nemkülönben a döntéshozóknak a törekvései. Jóllehet, nemcsak hazai jelenségről van szó, e téren a magyarországi történések jelentőségét erősíti, hogy ezek az elgondolások fontos kormányzati programok keretében is megjelennek. A műemlékvédelem, a műemlékvédelmi szakemberek részéről ezek sommás elvetése azonban épp olyan hiba volna, mint elvtelen elfogadásuk. Az általános érvényű elveket ugyanis minden egyes konkrét esetben egyedi módon lehet és kell érvényre juttatni. A másik oldalról viszont: az elvi megalapozottságú műemléki szempontok elvetésének legtöbbször tájékozatlanság, esetleg pontatlan ismeretek az okai – a műemlékvédelem-ellenes vagy éppen konkrét műemléket károsító fellépések igazolásánál a Velencei Charta nem ismeretéből következő félreértésekkel, félremagyarázásokon alapuló hivatkozások hangoztatásával találkozhatunk.

Az értékek sértetlensége (integritás) megőrzésének és helyreállításuk hitelességének (autenticitás) szemléletformáló elterjesztésében nemzetközi szinten az ICOMOS kimagasló eredményeket ért el, amit nem utolsó sorban éppen az UNESCO Világörökség Bizottság munkájában betöltött szerepe is igazol. Magyarországon az értékek megőrzésével, értő restaurálásával kapcsolatos elvek, elvárások és iránymutatások feladata az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságra hárult és hárul. Hiába fejtettük ki ezzel kapcsolatban az elmúlt években az álláspontunkat és ismertettük különböző rendezvényeinken a véleményünket az ICOMOS neves külföldi szakemberei, az alapelvek, a követelmények ismerete a gyakorlatlaltól, és főleg a döntéshozástól sokszor független szűk körben maradnak elfogadottak. A műemlékvédelem elmélete és gyakorlatában kialakuló lépéshátrányra, s az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának az ebben fennálló felelősségére a most e szervezetnek ítél rendkívüli Citrom díj hívja fel a figyelmet.

Budapest, 2016. április 18. Műemléki Világnap

Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság
vezetősége